

AGROSANOAT SOHASIDA HUDUDLARARO KLASTERLASH MEXANIZMLARINI TASHKILY-IQTISODIY JIHATLARI.

Bobur Normatov Muydinjonovich

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti huzuridagi “O‘zbekistonning iqtisodiy
rivojlanishi muammolari va Ilmiy asoslari” ITM mustqail izlanuvchisi*

Ilmiy rahbar: I.f.d., prof. A.S.Usmanov

Mintaqada agrosanoatini klasterlashtirish ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi, chunki bu jarayon bir qator omillarni birlashtirib, sinergetik ta'sir yaratadi. Hududiy agrosanoat klasterlashtirishni rivojlantirishda ko'plab xususiyatlarga ega bo'lib, ularni rivojlanishi ko'pincha iqtisodiy va tabiiy resurslarning geografik joylashuviga asoslanadi. Hozirgi zamonaviy ilmiy yondoshuvlarga tayanilsa, nazarda tutilayotgan omillarni hududning xususiy va umumiy iqtisodiy-ijtimoiy imdjidan kelib chiqib tizimlashtirish mumkin bo'ladi. Hususan, Qashqadaryo viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tendensiyasida har ikki holat mavjud bo'lib, o'ziga xosligida asosiy jihat hudud YaHM tarkibida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish hajmining salmoqli hissi borligi, ya'ni Respublika va uning tarkibiy hududlariga nisbatan eng katta ulushga egaligidir. Bu esa mintaqa agrosanoatning, agrosanoat tizimida olib borilayotgan islohotlarning ahamiyatlilik darajasini oshishiga olib kelgan. Tarmoqni klasterlashtirish jarayonida tabiiy holatda bajarilishi shart bo'lgan tashkiliy va iqtisodiy jigatlarga alohida e'tibor qaratiladi. Xususan agrosanoatni klasterlashtirish jarayoni chuqur integratsiya sharoitini talab qiladi. Klasterlashtirish jarayoni va klasterlar faoliyatini rivojlantirishda qay darajada integatsiya qoidalarini ishlab chiqilishi va ularning ijrosidagi mukammallik bilan bevosita bog'liq bo'ladi. Mamlakatimizda klasterlashtirish amaliyoti, agrosanoatni klaster usuli yordamida rivojlantirish jahon tajribasidan kelib chiqib, mintaqalarning iqtisodiy-ijtimoiy potensialini, iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanish tendensiyasini, amalga oshirish mexanizmlarining xususiyatlarini inobatga olgan holda yondashilgan keng ko'lamli jarayonlarini bajarishga erishish. Umuman olganda barcha subklaster a'zolari tarmoq holatida muayyan mintaqa agrosanoatini subklaster usuli yordamida mamlakat miqyosida hududlarga ko'ra klasterlashtirish natijasida rivojlanuvchi iqtisodiy sektorlar, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni turlicha talqin qilish mumkin. Biroq umumiy holda, shuningdek, asosiylik maqomiga ega omillarni tasniflash muximdir. Shunday omillar sifatida bizning holda hudud ijtimoiy-iqtisodiy muxitidan kelib chiqib bandlikni ta'minlash, qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish, mahalliy resurslardan foydalanish jarayonlarini optimallashtirish, hududning har bir tarkibiy hududlarini

rivojlantirish, innovatsion rivojlanish omillarini rag'batlantirish kabi asosiy masalalarga e'tibor qaratildi.

Mintaqa agrosanoati hududlararo klasterlashtirish faoliyat yuritayotgan agrosanoat korxonalarini ko'p tarmoqli klasterlar tipiga o'tkazish bilan jadal rivojlanish bosqichiga olib chiqish mumkin. Xususan, qishloq xo'jaligi tizimidagi agrosanoat klasterining tarkibiy subklasterlarini shakllanishi uning harakat yo'nalishining kengayishini ta'minlaydi. Shuningdek, klasterlar a'zolariga o'zaro bilimlarni almashishga imkon beradi, bu esa qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilishning asosiy manbasi hisoblanadi. Malakali kadrlarni tayyorlash—bu agrosanoat klasterlarining rivojlanish yunalishlaridan biri hisoblanadi. Masalani yechishning amaliy qismi Agrasanoatni klasterlashtirish amaliyoti hududlarda infratuzilmani, agroturizmi va ijtimoiy sohani rivojlantirishning muxim omiliga aylandi deyish mumkin. Qashqadaryo viloyatida to'qimachilik g'allachilik va meva sabzavotchilikga ixtisoslashgan agroklasterlar tarmog'ini chorvachilik maxsulotlarini iishlab chiqaruvchi, baliq yetishtirish, parradachilik ishlab chiqarishi va dorivor o'simliklar yetishtiruvchilar a'ziligiga subklasterlar bilan kengaytirishning mexanizmi fermer xo'jaligi, yordamchi dehqon xo'jaliklari, uy xo'jaliklari va qishloq xo'jaligi faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonalarni qamrab oladi Klasterlar transport, energiya va boshqa infratuzilmalarni rivojlantirishga investitsiyalar jalb qilish mexanizmiga aylandi. Agrosanoatni klasterlashtirish qishloq xo'jaligi rivoji bilan chambarchas bog'liq oziqovqat xavfsizligi muammolariga yechim topishda ma'lum bir ustuvorliklarga ega deb baholaymiz.

Yuqoridagilarga asoslangan holda tadqiqotimiz jarayonida subklasterlar asosida rivojlanuvchi agrosanoat klasterlarining mintaqa iqtisodiy potensialiga ta'sir etish mexanizmining takomillashgan variant taklif etildi.

Ushbu ta'sir etish mexanizmini uchun jihatiga ko'ra tarmoqlash mumkin bo'ladi. Bunda quyidagi amaliy natijalarga erishiladi:

1) **Subklasterga nisbatan.** Subklaster a'zolarining asosiy klaster a'zolari bilan to'g'ridan-to'g'ri integratsiyasini ta'minlash. Subklaster azolari asosiy klasterning gorizantal integratsiya asosda birikkan a'zolari bilan vertikal integratsiyalashuvi natijasida biznesni rivojlantirish rejalarini tuzishi, shartnomalarni rasmiylashtirishi, resurs almashishi, axborot ta'minotini yaxshilashi, parallel rivojlanish imkoniyatlariga ega bo'ladi;

2) **Mintaqa iqtisodiyotiga nisbatan.** Bunda quyidagi amaliy natijalarga erishiladi: - aholi turmush tarzini yaxshilash, real daromadni oshirish. Subtarmoqli agrosanoat klasterlari mintaqa infratuzilmasini, xususan, ijtimoiy obyektlarni qurish, ta'mirlash, ishga tushirish, yo'lsozlikni rag'batlantirish, hududni obodonlashtirishni

moliyalashtiradi. Ichki bozorni rivojlanitiradi. Salohiyatli kadrlarni yetishtiradi va ularni moddiy ta'minotini yaxshilaydi. Provardida mazkur amaliyot natijasi aholi turmush tarzini yaxshilash, real daromadini oshirishga olib keladi;

Agrosanoat klasteri subklasterlar asosida rivojlanish mexanizmining eng asosiy amaliy natijalaridan biri–bu uning hududlararo faoliyatining yo'lga qo'yilganligidir. Hududlararo faoliyatining keng imkoniyatlari mavjud bo'lib, territorial cheklanishlarni yumshatish, tovar brendini shakllantirishni osonlashtirish, tashqi aloqalarga kirishishni va mahsulot (xizmatlar) bozorini kengaytirish shular jumlasidandir. Bazis klaster ko'p funksiyali bo'lishi uning korxonalar sifatida takomillashuvini anglatadi. Subklasterli tarmoqlanish ko'p funksiyalikni talab etadi.

- hududda qayta ishlash korxonalarini faoliyatini yo'lga qo'yishni kengaytirish, ya'ni mevasabzavotlarni konservalash, sutni qayta ishlash, donni qayta ishlash, go'sht mahsulotlarini qayta ishlash, ikkilamchi xom-ashyolarni qayta ishlash korxonalarini texnik, texnologik ta'minotini intensiv amalga oshirish, malakalali kadrlarni rag'batlantirish, sohaga investitsiyalarni jalb qilish, innovatsiyalarni joriy etishni moliyalashtirish ko'p funksiyali agroklasterning salohiyatidan kelib chiqib amalga oshirish mumkin bo'lgan iqtisodiy voqeylikdir. Mazkur holatda tarmoqda qo'shilgan qiymat oshadi;

- yangi turdagi, yangi dizaindagi, yangi nomdagi mahsulotlar yaratish agrosanoat klasterlarining tadqiqot va rivojlantirish loyihalarini amalga oshirish funksiyasi bilan bog'liqdir. Bunda, ularning organik mahsulotlar, qo'shilgan qiymatli mahsulotlar, qayta ishlangan oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va ularning bozorini shakllantirish tajribalariga tayanish mumkin bo'ladi.

- mahsulotlarni diversifikatsiya qilish imkoniyati agrosanoat klasterlarining bir vaqtning o'zida ko'p xillik mahsulotlarni ishlab chiqarish funksionalligi va ishlab chiqarish quvvatining keng ko'lamli ekanligidir.

Fermer xo'jaliklarida qishloq xo'jalik mahsulotlarini qayta ishlash, xizmat ko'rsatish va boshqa shu kabi qo'shimcha tarmoqlarni yo'lga qo'yish orqali yangi ish o'rinlari yaratishda ularning ixtiyoriylik asosidagi o'zaro kooperatsiyasini yo'lga qo'yish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Fermer xo'jaliklarini klasterlash hozirgi kunda dolzarb hisoblangan quyidagi muammolarni hal etadi, jumladan:

1. **Resurslarni taqsimlashning optimallasuvi**, bunda klasterdagi bir nechta fermer xo'jaliklari sug'orish tizimiga ehtiyoj sezsa, resurslarni birlashtirish va xarajatlarni kamaytirish uchun birlashishadi.

2. **O'zaro hamkorlikning kuchayishi**: klasterdagi fermer xo'jaliklari ko'pincha umumiy maqsad va manfaatlarga ega bo'lib, tadqiqot hamda bilimlarni

o'rtoqlashish, ilg'or tajribalarni almashishlari yoki sotib olish kelishuvlarida hamkorlik qilish ehtimoli ko'proq bo'ladi.

3. **Ixtisoslashuvni ta'minlash:** klasterdagi fermer xo'jaliklari muayyan ekinlar yoki faoliyat turlariga ixtisoslashadi va ular faoliyati samaradorligi oshadi.

4. **Siyosiy qarorlarni qo'llab-quvvatlash:** klasterlashtirish siyosatchilarga turli fermer xo'jaliklari duch keladigan muammolar va imkoniyatlarni tushunishga yordam berib, fermerlarning ehtiyojlarini yaxshiroq qondiradigan xuquqiy qarorlar ishlab chiqishga ko'maklashadi.

5. **Marketing ishlarini osonlashtirish:** klasterlash fermer xo'jaliklariga ma'lum bir hududda ishlab chiqarilgan mahsulotlar uchun taniqli brend yoki o'ziga xoslikni yaratish orqali o'z mahsulotlarini yanada samaraliroq sotib, fermer xo'jaliklari tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlarga iste'mol talabining oshishiga yordam beradi.

6. **Raqobatbardoshlikni oshirish:** klasterlash orqali fermerlar bozorda raqobatbardoshligini oshirish uchun o'zlarining jamoaviy resurslari va tajribalaridan foydalanishlari mumkin. Ular birgalikda marketing harakatlaridan umumiy infratuzilmadan va jamoaviy muzokaralar kuchidan foyda olishadi.

7. **Moliyadan foydalanish:** bunda yangi asbob-uskunalarga sarmoya kiritish, faoliyatini kengaytirish va bozorning yangi imkoniyatlaridan foydalanishda yordam beradi.

8. **Barqarorlikni yaxshilash:** fermer xo'jaliklarining klasterlashuvi tabiatni muhofaza qilish texnikasi, chiqindilarni kamaytirish va yerdan mas'uliyatli foydalanishga oid bilimlarni almashish orqali barqaror dehqonchilik amaliyotini rag'batlantiradi.

9. **Munosabatlarning mustahkamlanishi:** fermer xo'jaliklarining klasterlashuvi ish o'rinlarini yaratish, iqtisodiy faollikni oshirish va ijtimoiy hamjihatlikni rag'batlantirish orqali qishloqlarda xo'jalik yurituvchi sub'ektlar orasida munosabarlarni mustahkamlaydi.

Agrobiznesning klaster modelini keng joriy etish chora-tadbirlarini amalga oshirish, klasterlash jarayonining tashkiliy-huquqiy va iqtisodiy asoslarini takomillashtirish, qishloq xo'jaligi tarmoqlarida klasterlarni tashkil etish va rivojlantirish bo'yicha investitsiya loyihalarini amalga oshirishga ko'maklashish muhim vazifa bo'lib hisoblanadi. Umuman olganda, fermer xo'jaliklarining klasterlashuvi qishloq xo'jaligining barqaror, raqobatbardosh va inklyuziv rivojlanishini rag'batlantirishning muhim strategiyasidir.

Muhokama uchun fikrlar: Umumiy holda agrosanoat subklasterlari qishloq xo'jaligida qo'shilgan qiymatni yaratishga hududiy maqomdagi ishlab chiqarish

drayverlaridir. Haqiqatan, ular qayta ishlashni rivojlantirish, bozorga kirishni osonlashtirish, innovatsiyalarni joriy qilish, kadrlarni tayyorlash, investitsiyalarni jalb qilish salohiyatiga egadirlar. Haqiqatan klasterlar a'zolariga resurslarni birlashtirishga imkon beradi, bu esa samaradorlikni oshiradi va xarajatlarni kamaytiradi. Mahalliy xom ashyodan foydalanishni rag'batlantiradi, bu esa mahalliy iqtisodiyotning rivojlanishiga sabab bo'ladi. Agrosanoat klasterlarini subklasterlar asosida rivojlantirishda jarayonning nozik xususiyatlarini doimiy nazorat qilish, jumladan, faoliyati kengaytirilgan subyekt mahsulot (xizmatlar) bozorida a'zolarining o'rnini egallash tamoilida emas, balki a'zolar funksiyalarini o'zlashtirish va ijroda ularning manfaatlarini hisobga olgan holda xarakatni tashkil etishi, ya'ni a'zolarining bozorga kirishini bitta kompleks tizim asosida osonlashtirishi zarur. Ushbu tamoil va mezon yiriklashgan klaster korxonasi monopollashuv darajasini cheklaydi va sog'lom raqobat muxitini yaratishdagi hissasini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 15 dekabrda "O'zbekiston Respublikasining BMT oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti, BMT qishloq xo'jaligini rivojlantirish xalqaro jamg'armasi hamda BMT butunjahon oziq-ovqat dasturi bilan hamkorligini kengaytirish va chuqurlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-4922-son qarori. Toshkent sh., 2020 yil 15 dekabr. / Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 16.12.2020 y., 07/20/4922/1626-son. <https://lex.uz/docs/5164680>
2. Saidov M.Kh., Ochilov I.S. Improving the analysis of the organizational and economic mechanisms of the agrocluster in the digital economy. Monography. 2023. M.: ROSBIOTEX. P 144.
3. Isroilov B.I., Ochilov I.S. Innovatsion iqtisodiyotda klasterlarni tashkil etishning nazariy asoslari. Innovatsion iqtisodiyotda klasterlarni shakllantirish va rivojlantirish. Xalkaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari to'plami. SamDU, Samarqand.-2022.6-12 b.
4. Farmonov T.X. Fermer xo'jaliklarini rivojlantirish istiqbollari. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", - 2018. – 30 b.
5. Ochilov I.S. Agroklasterlar faoliyati samaradorligi tahlilini takomillashtirishda sifat menejmenti va davlat-xususiy sheriklik masalalari. Texnik jihatda tartibga solish, metrologiya va standartlashtirishning ishlab chiqarishdagi o'rnini va vazifalari. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami. Farg'ona politexnika instituti, Farg'ona. May, 2024. 690-696 b.